

Anar Bağırov

VKRH-nin üzvü

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA VƏ XARİCİ
ÖLKƏLƏRDƏ ÖDƏNİŞSİZ HÜQUQİ YARDIM
ALMAQ HÜQUQUNUN KONSTITUSİON TƏNZİMİ:
BƏZİ KEYFİYYƏT VƏ EFFEKTİVLİK MƏSƏLƏLƏRİ**

Ölkədə konstitusionalizmin nəzəriyyə və praktikasının müasir inkişaf mərhələsi sosial-hüquqi dövlətçilik ideyasının tanınması və həyata keçirilməsi ilə səciyyələnir ki, bu da funksional olaraq bütün ictimai-siyasi institutların demokratik inkişafına yönəlmişdir. Konstitusion quruculuğun strategiya və taktikasının başlıca məqsədi “əsas qanun”da təsbit olunmuş siyasi, hüquqi, iqtisadi və sosial məqsəd və dəyərlərin əldə olunması istiqamətində konstitusion-hüquq münasibətləri subyektlərinin bütün hərəkətlərinin sistemləşdirilməsi və koordinasiyasından ibarətdir.

Baxılan kontekstdə, ali hüquqi qüvvəli akt olaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının rolunun, əsas istiqamət məzmununun və tənzimedicici təsir formalarının tədqiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bura ən vacib ictimai münasibətlərin qurulması, inkişafı və təkmilləşdirilməsi, o cümlədən insan və vətəndaşın keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ, bu hüququn müdafiəsi, onun realizəsinin effektivliyi və məhsuldarlığının təmin edilməsi daxildir. Məlumdur ki, demokratik, hüquqi və sosial dövlətin bütün institutlarının qurulması və fəaliyyəti onun Konstitutsiya normalarının məzmunundan, onların realizəsinin keyfiyyət və effektivliyindən birbaşa asılıdır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Azərbaycan dövlətini demokratik, hüquqi, dünyəvi və unitar respublika kimi müəyyən etməklə, bir tərəfdən, onun demokratizminin sistemqurucu əlamətlərini təsbit edir, hansılar ki, dövlətin və cəmiyyətin suverenliyində, xalqın hakimiyyətin mənbəyi olmasında, dövlət hakimiyyətinin qanunverici, icra və məhkəmə qollarına bölünməsinə, ideoloji, iqtisadi və siyasi plüralizmə (müxtəliflikdə) və sair prinsiplərdə ifadə olunurlar, digər tərəfdən, ictimai həyatın müxtəlif sferalarında Azərbaycan dövlətinin funksiyalar sistemini müəyyən edir ki, bu sferalardan biri də, insan və vətəndaşın keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ, bu fundamental hüququn təmin olunması və müdafiəsidir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası digər əsas hüquqlar kimi bu hüququn praktiki realizəsinin fundamental normativ-hüquqi bazasını təşkil edir. Konstitusion normaların keyfiyyət və effektivlik kimi əlamətlərinə digər bütün normalarda olduğu kimi bu normalarda da əməl olunması çox vacib əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə, hazırkı tədqiqat çərçivəsində ilk növbədə, hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnu tənzim edən Azərbaycan Respublikası Konstitutsiya normalarının keyfiyyətlilik və effektivlik əlamətləri baxımından nəzərdən keçirilməsini zəruri sayırıq.

Qeyd edək ki, hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi (yuridik) yardım almaq hüququnun tədqiqi ilə B.K.Botnev, L.K.Ayvar, Q.B.Mirzoyev, İ.S.Yartıx, Y.Q.Tarlo, O.Y.Kutafin, A.A.Levi və digər görkəmli alimlər məşğul olmuşlar. Bununla belə, Azərbaycan Respublikasının müasir konstitusion-hüquqi inkişaf mərhələsi, xüsusən, tədqiq olunan hüquq institutunun qanunvericilik səviyyəsində tənzimlənmə ərafəsində olması mövzunu yüksək səviyyədə aktuallaşdırır.

Əvvəlcə hər cür hüquq normaları, o cümlədən konstitusion normaların keyfiyyətlik əlaməti üzərində dayanaq. Sosial həyatın keyfiyyəti ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının keyfiyyətinə bağlı olduğundan, hüquq normalarına aid başlıca tələblərdən biri onların sosial tərəqqiyə zəmin yaratması, ədalətli, əsaslı, dəqiq və anlaşılan olmasıdır.

Hüquq ədəbiyyatında qanunun keyfiyyət əlamətinin üç müstəqil növü ayırd edilir:

- 1) qanunun hüquqi keyfiyyəti;
- 2) qanunun instrumental-hüquqi keyfiyyəti;
- 3) qanunun texniki-hüquqi keyfiyyəti.

Qanunun keyfiyyətliliyinin göstərilən növlərindən hər biri öz növbəsində yarımnovlərə bölünür və bunlar öz səviyyəsinə uyğun olaraq nisbi müstəqil anlayış statusunda nəzərdən keçirilirlər.

1. “Qanunun hüquqi keyfiyyəti” anlayışı çərçivəsində aşağıdakı yarımnovlər qrupunu ayıra bilərik:

- a) qanunun kompetensiya keyfiyyəti;
- b) qanunun məzmun-hüquqi keyfiyyəti;
- c) qanunun prosedur keyfiyyəti.

2. “Qanunun instrumental-hüquqi keyfiyyətliyi” anlayışı hüquq realizəsinin yuridik vasitələrinin qanunvericilik qaydasında reqlamentləşməsinə ifadə edir və özündə aşağıdakı yarımnovləri ehtiva edir:

a) status reqlamentləşdirməsinin keyfiyyəti (hüquq münasibətləri iştirakçılarının statusunun qanunvericilik səviyyəsində təsbitinin keyfiyyəti);

b) hüquq münasibətləri iştirakçılarının hüquqlarının müdafiəsinin hüquqi vasitələrinin keyfiyyəti;

c) qanunun tətbiq prosedurlarının keyfiyyəti;

ç) yurisdiksiya hüquqi vasitələrinin qanunvericiliklə reqlamentləşdirilməsinin keyfiyyəti (qanunun yurisdiksiya instrumental-hüquqi keyfiyyəti).

3. Qanunun texniki-hüquqi keyfiyyətini analoji qaydada aşağıdakı yarımnovlərdə konkretləşdirmək olar:

a) qanunun strukturunun keyfiyyəti;

b) qanunda formal və qiymətləndirici elementlərin nisbətinin keyfiyyəti (burda ən vacib aspektlərdən biri kimi, qiymətləndirici anlayışlardan rəşional istifadə problemini göstərmək olar);

c) qanunun linqvistik keyfiyyəti [1].

Bu tədqiqatın məqsədləri üçün, məhz qanunun texniki-hüquqi keyfiyyəti daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə, ümumi formada ifadə edə bilərik ki, qeyd olunan aspektdə keyfiyyətli qanun dedikdə, hüququn mənbəyi kimi daşımali olduğu bütün xassələri özündə əks etdirən; normativ dürüstlük və eynicürlük, tamlıq, konkretlik, sistemlilik, sadəlik, aydınlıq, qənaətcillik, məntiqi səhihlik kimi meyarlara cavab verən; sosial reallıqlarla şərtlənmiş və onların adekvat hüquqi tənzimi tələblərinə cavab verən normativ-hüquqi akt nəzərdə tutulur [2, 8].

Qanunun keyfiyyəti onun effektiv işləməsinin əsas şərtlərindən biri olduğundan, bu iki anlayış (keyfiyyət və effektivlik) qarşılıqlı əlaqəlidir və dialektik vəhdət təşkil edirlər. Həm keyfiyyət, həm də effektivlik qanunun sosial faydalılığının və zəruriliyinin göstəricisidir. Hüquq ədəbiyyatında mövcud baxışlara əsaslanaraq qanunun effektivliyi anlayışını ümumən belə müəyyən etmək olar: qanunun mövcudluğu və tətbiq praktikası qanunvericinin qarşıya qoyduğu məqsədlərin əldə olunmasına nə dərəcədə cavab verir. Məsələn, V.Vlapayevanın verdiyi tərifi görə, qanunun effektivliyi – qanunda əks olumuş hüquq normalarının məqsədləri və bu normaların realizə nəticələri arasında nisbəti əks etdirir [3, 209].

“Keyfiyyət” və “effektivlik” təyinlərinin hüquqi müstəvidə nə kimi anlam daşdığını müəyyən etməklə, konkret məsələyə: hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnun keyfiyyət və effektivlik səviyyəsinə baxmaq olar. Keyfiyyət və effektivlik həm də müqayisəli qiymətləndirmə predmeti olduğundan, baxılan hüququn xarici ölkələrdə konstitusion tənziminin müqayisəli analizi bizə istinad materialı verir.

Öncə onu qeyd edək ki, hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququ bir qayda olaraq dünyanın əksər ölkələrinin qanunvericilik aktlarında bu və ya digər formada təsbit edilmişdir.

Başlanğıc üçün, Avropa Birliyinin bəzi ölkələrinin konstitusiyalarına baxaq. Məsələn, Polşa Respublikasının konstitusiyasında bu hüquq birbaşa göstərilməsə də, müvafiq normaların məzmunundan irəli gəlir: Polşa Konstitusiyasının 42-ci maddəsinin 2-ci hissəsi (barəsində cinayət mühakimə icraatı aparılan hər kəs özünə vəkil seçə bilər, yaxud qanunla müəyyən edilmiş prinsiplərə uyğun olaraq məhkəmənin təyin etdiyi müdafiəçinin xidmətindən istifadə edə bilər) və 80-ci maddəsi (publik hakimiyyət orqanları tərəfindən hüquq və azadlıqları pozulmuş olan hər kəs qanunla müəyyən edilmiş prinsiplərə uyğun olaraq Mülki Hüquqların Müdafiəçisinə yardım üçün müraciət edə bilər) [4].

Göründüyü kimi, Polşa Respublikasının konstitusion normalarında da Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında olduğu kimi “hər kəs” ifadəsi işlədilir, yəni vətəndaşlıq, irqi, milli, dini və sair mənsubiyyət və ya vəziyyətindən asılı olmayaraq hüquqların müdafiəsi hüququ istənilən şəxs üçün keçərlidir. Başqa sözlə, istənilən şəxs maddi vəziyyətindən asılı olmayaraq müdafiəçinin yardımından istifadə edə bilər. Polşa Respublikası bu hüququ konstitusion səviyyədə yalnız cinayət-mühakimə icraatı və publik hakimiyyət orqanları tərəfindən hüquq və azadlıqların pozulması hallarına aid etsə də, praktikada ödənişsiz hüquqi yardımın geniş spektri təqdim olunur. Fikrimizcə, bu, tamamilə doğru yanaşmadır, dövlətlər ödənişsiz hüquqi yardım qarantiyasını yalnız cinayət mühakimə icraatı ilə məhdudlaşdırmamalıdır.

İtaliya Respublikasının Konstitusiyasında (24-cü maddənin 3-cü hissəsi) hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququna bilavasitə qarantiya verilir: “Xüsusi müəssisələr maddi imkanı olmayan şəxslərə bütün məhkəmələrdə iddia qaldırmaq və müdafiə olunmaq üçün imkan və vasitələr təqdim edirlər” [5].

Göründüyü kimi, bu Konstitusiyada hüquqi yardım almaq hüququ müəyyən çərçivələrə salınsa da, cinayət-mühakimə icraatı ilə məhdudlaşdırılmır və deməli, buna mühakimə icraatının istənilən növünü əhatə edən dövlət qarantiyası kimi baxıla bilər.

Niderland Krallığının Konstitusiyasında da bu subyektiv hüquq birbaşa təsbit edən normalar möcuddur. Belə ki, Niderland Konstitusiyasının 18-ci maddəsində yazılır: “Hər kəs mülki, cinayət və inzibati proseslərdə öz maraqlarının təmsil olunması üçün hüquqi yardım almaq hüququna malikdir. Aztəminatlı şəxslərə hüquqi yardım göstərilməsinin qaydaları Parlament aktı ilə müəyyən olunur” [6].

İspaniya Konstitusiyasında bu hüququn daha detallı təsbiti yer alır. Belə ki, Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin 3-cü hissəsinə görə: “Saxlanılan şəxsə polis və məhkəmə aktlarının rəsmiləşdirilməsi zamanı vəkil iştirakı və yardımı qanunla müəyyən edilmiş qaydada təmin olunur.” [7]. Digər hüquqlarla yanaşı, 24-cü maddənin 2-ci hissəsi hər kəsin müdafiə olunmaq və vəkil köməyindən istifadə etmək hüququnu təsbit edir. Maraqlıdır ki, ölkədə fəvqəladə vəziyyət rejimi tətbiq olunan hallarda Konstitusiya ilə müəyyən edilmiş bəzi hüquqların məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulur, lakin bu hüquq (17-ci maddənin 3-cü hissəsi) istisnalardan biri kimi göstərilir. Bu isə hüquqi yardım əlaqəli hüququna necə yüksək əhəmiyyət verildiyini bir daha təsdiq edir.

Eyni yanaşmanı Danimarkanın Konstitusiyasında da görürük. “Əsas qanun”un 71-ci maddəsinin 7-ci hissəsində təsbit olunur ki, bu maddənin “b” bəndində sadalanan şəxslər Folketinqin bu məqsədlə yaratdığı şuraya yardım üçün müraciət edə bilərlər [8].

Sadalanan nümunələrdən göründüyü kimi, AB ölkələrində hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ ya birbaşa Konstitusiyada təsbit olunur, ya da bu məsələ ayrıca normativ aktlarda tam yaxud qismən tənzimlənir. Yəni ki, istənilən halda AB ölkələrinin hamısında bu hüquq nəzərdə tutulmuşdur və geniş tətbiq olunmaqdadır. Bundan əlavə, bu ölkələrdə baxılan hüququn realizəsi ilə məşğul olan institutların geniş və çeşidli şəbəkələri diqqəti cəlb edir. Avropa Birliyi ölkələri üçün bu məsələdə ümumi cəhətlərin daha çox olması təbiidir, çünki Avropa Birliyinin əsas hüquqlar haqda Xartiyasının 47 və 48-i maddələri hər kəsin vəkil, müdafiəçi yardımından istifadə etmək və öz nümayəndəsini təyin etmək hüququna malik olduğunu təsbit edir. Kifayət qədər maddi imkanı

olmayan şəxslər ədalət mühakiməsinə zəruri çıxış imkanlarını təmin etmək naminə məhkəmə xərclərindən azad olunurlar. Bundan əlavə, hər bir təqsirləndirilən şəxsə müdafiə hüququnun təmin olunacağı qarantiyası verilir [9]. Qeyd olunan məsələlərin Xartiya səviyyəsində nəzərdə tutulması o deməkdir ki, bütün AB ölkələri bu şərtlərə dönmədən əməl etməlidirlər.

Hazırkı tədqiqat üçün maraqlı olan aspektdə AB ölkələrinin konstitusiyaları ilə yanaşı, digər ölkələrin müvafiq konstitusion normalalarının analizi məqsədüuyğudur. Ümum dünya təcrübəsini mümkün qədər əhatə etmək üçün, müxtəlif kontinentlərdə yerləşən ölkələrin təcrübəsinə müraciət edəcəyik.

Məsələn, Yaponiya Konstitusiyasının 37-ci maddəsinə görə, cinayət işləri üzrə təqsirləndirilən şəxslər istənilən halda yardım üçün peşəkar vəkilə müraciət edə bilərlər; təqsirləndirilən şəxs bunu etməyə özü qadir olmadıqda, vəkil dövlət tərəfindən təyin olunur [10].

Hindistan Konstitusiyasının 39-cu maddəsi "Hər kəs üçün bərabər ədalət mühakiməsi və ödənişsiz hüquqi yardım" adlanmaqla belə bir mətni təsbit edir: "Dövlət ədalət mühakiməsini hər kəsə bərabər imkanlar əsasında təmin edir. Müvafiq qanunvericilik aktarı və ya proqramları yaxud digər üsullarla yaradılmış qarantiyalar ədaləti təmin etməli və hər hansı vətəndaşa iqtisadi və ya digər xarakterli imkansızlığı üzündən hüquqi yardım göstərilməməsi hallarını istisna etməlidir [11].

İsveçrə, Norveç və digər zəngin və yüksək inkişaf etmiş ölkələrin "əsas qanun"larına baxdıqda belə, bu hüququn qüvvəsinin məhz insanın maliyyə vəziyyəti ilə əlaqləndirildiyini görürük. Belə ki, məsələn, İsveçrə Konstitusiyasının 29-cu maddəsinin 3-cü hissəsində göstərilir ki, kifayət qədər vəsaiti olmayan hər kəs sərbəst hüquqi yardım almaq hüququna malikdir. Bundan başqa, hər kəs öz hüquqlarının müdafiəsi üçün zəruri olan hədlərdə ödənişsiz hüquqi təmsilçilik hüququna sahibdir [12].

Yuxarıda sadalanan ölkələr arasında İsveçrə hüquqi yardım almaq hüququnun konstitusion səviyyədə ən əhatəli şəkildə tənzimləndiyi ölkə kimi qeyd oluna bilər. Konstitusion normalar bu hüququ nə hansısa məhkəmə işləri, nə də yardımın konkret növü ilə məhdudlaşdırmır. Bütün mümkün hallar üçün əsas şərt, şəxsin ödəniş qabiliyyətinə malik olmamasıdır. Fikrimizcə, bu cür yanaşma ən düzgün və məntəqli variantdır, belə ki, şəxs müvafiq xidmətlərə görə ödəniş etmək iqtidarındadırsa, bu zaman dövlətin xərc çəkməsi haqlı olaraq istina edilir. Yox əgər şəxsin kifayət qədər maliyyə resursu yoxdursa, nəinki məhkəmə işlərinə baxılmasında, habelə hüquqi məsələlər üzrə məsləhətlər almasını dövlət hesabına təmin etmək məqbuldur, çünki məhz bu cür məsləhətləşmələr bir çox hallarda hüquqi münasibətlərin məhkəmə səviyyəsinə çatmadan məqbul şəkildə həllinə zəmin yaradır və əks halda yarana biləcək daha böyük xərclərin qarşısını alır.

Braziliya Konstitusiyasının 5-ci maddəsinin LV hissəsində göstərilir ki, məhkəmə və ya inzibati proseslərin tərəflərinə və ittiham altında olan bütün şəxslərə vaxtında və tam müdafiə hüququ, habelə bunun üçün zəruri olan imkan və vasitələr təmin edilir. Eyni maddənin LXXIV hissəsində isə göstərilir ki, maddi imkanlarının yetərsiz olduğunu sübut edən hər kəsə hüquqi yardım dövlət tərəfindən ödənişsiz qaydada təqdim olunur [13]. Maraqlıdır ki, Braziliyada əhalinin həyat səviyyəsi İcveçrədəki kimi yüksək olmasa da, dövlət öz vətəndaşlarına istənilən növdən olan hüquqi yardıma konstitusion qarantia verir. Bu hal insan hüquq və azadlıqlarının dövlət tərəfindən yüksək səviyyədə qayğı və müdafiəsinə dəlalət edir.

Ukrayna Konstitusiyasında bu hüququ tənzimləyən 59-cu maddə hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququna malik olduğunu bəyan edir, habelə göstərilir ki, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda bu hüquq əvəzsiz qaydada təqdim edilir. Hər kəs öz hüquqlarının müdafiəsi üçün vəkil seçimində sərbəstdir. İttihamdan müdafiə hüququnun təmin edilməsi, məhkəmələrdə və digər dövlət orqanlarında işlərin baxılması zamanı hüquqi yardımın təqdim edilməsi üçün Ukraynada Vəkillər Kollegiyası fəaliyyət göstərir [14]. Konstitusiya hüquqi yardım almaq hüququnu genişləndirici norma ilə nəzərdə tutmasına (hüquqi yardımın konkret növləri ilə məhdudlaşdırmır) rəğmən, maraqlıdır ki, bu hüququ təmin edən subyektlərin dairəsini faktiki olaraq məhdudlaşdırır. Belə ki, təminat mexanizminin Vəkillər Kollegiyası ilə əlaqləndirilməsi bu işin yalnız kollegiya üzvü olan

vəkillərlə aid edilməsi anlamına gəlir. Lakin Ukrayna Konstitusiyası məhkəməsi müvafiq qərarında bu məsələni şərh edərkən qeyd etmişdir ki, "...məhkəmələrdə və digər dövlət orqanlarında işlərin baxılması zamanı hüquqi yardımın təqdim edilməsi üçün Ukraynada Vəkillər Kollegiyası fəaliyyət göstərir" cümləsi şəxsin hüquqi (yuridik) yardım almaq üçün öz mülahizəsi ilə vəkil seçmək hüququnu nəzərdə tutur; bu norma, əgər Ukrayna qanunları ilə konkret məhdudlaşdırıcı tələblər göstərilməmişdirsə, hüquqi yardım üçün digər şəxslərin yardımından istifadə imkanlarını istisna etmir [15]. Göründüyü kimi, Ukrayna Konstitusiyası Vəkillər Kollegiyasına göndəriş etsə də, Konstitusiyası Məhkəməsinin qərarı bu hüququn yalnız Vəkillər Kollegiyası ilə məhdudlaşdırılmasını təkzib edir. Bu hal konstitusion normalar və onların rəsmi şərh arasında ziddiyyət kimi görünə bilər. Fikrimizcə, məhz Konstitusiyası səviyyəsində hüquqi yardım işinin bütün subyektlərinə aid edilməsi daha məntiqli olardı.

Rusiya Federasiyasının Konstitusiyası da hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnu genişləndirici mənada qərantıya altına alır. Belə ki, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda hüquqi yardımın ödənişsiz əsaslarla göstərildiyi təsbit olunur. RF Konstitusiyasının 48-ci maddəsinə uyğun olaraq, saxlanılmış, həbs olunmuş, cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs saxlanıldığı, həbs olunduğu, yaxud ittihamın elan edildiyi andan vəkilin (müdafiəçinin) yardımından istifadə etmək hüququna sahibdir [16].

Beləliklə, başqa ölkələrin analoji konstitusion normalarının müqayisəli təhlili bizə bu qənaətə gəlməyə əsas verir ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququnu kifayət qədər yüksək səviyyədə tənzim edir. Konstitusiyasının 61-ci maddəsi hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququna malik olduğunu və qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda bu hüququn ödənişsiz, yəni dövlət hesabına göstərildiyini təsbit edir. Maddənin III hissəsinə görə, hər bir şəxsin səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən tutulduğu, həbsə alındığı, cinayət törədilməsində ittiham olunduğu andan müdafiəçinin köməyindən istifadə etmək hüququ vardır. Lakin bu norma ödənişsiz hüquqi yardım almaq hüququnun yalnız cinayət işləri ilə məhdudlaşdırılmasını müəyyən etmir, sadəcə olaraq, cinayət işləri üzrə hüquqi yardım almaq hüququnun hansı andan işə düşdüyünü göstərir. Başqa sözlə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hüquqi yardım almaq hüququnu hüquqi yardımın konkret növləri ilə məhdudlaşdırmır.

Beləliklə, araşdırmanın nəticələrini aşağıdakı kimi xülasə edə bilərik. Əvvəla qeyd edək ki, müxtəlif kontinentlərdə yerləşən ölkələrin təcrübəsinə müraciət etməklə biz bu hüquqla bağlı dünya realitetlərini mümkün qədər geniş əhatə etməyə çalışdıq. Aydın oldu ki, ölkələrin bir-birindən coğrafi uzaqlığı, fərqli dövlət quruluşları, hər birinin öz unikal konstitusiyası tarixi, mədəni və sair fərqlərin mövcudluğuna rəğmən, bu vacib sosial-hüquqi faktor, yəni aztəminatlı insanların ödənişsiz hüquqi yardımın təminatı məsələsi bütün dünya ölkələrinə xas olan universal dəyərdir, hər bir ölkənin qanunvericiliyində bu və ya digər formada təsbit edilmişdir.

Qanunvericilik sistemləri nəzərdən keçirilən bir çox ölkələrdə, xüsusən Avropa Birliyi ölkələrinin konstitusiyalarında ödənişsiz hüquqi yardım almaq hüququnun mühakimə icraatı çərçivələri ilə məhdudlaşdırıldığını görürük, bununla belə, mühakimə icraatına aid olmayan məsələlərdə də bu hüququn realizəsi imkanları mövcuddur. Bunlar müvafiq qanunvericilik aktlarında detallı şəkildə tənzim edilir. Ümumi qaydalar belədir ki, hüquqi yardıma ehtiyacı olan şəxslərə bu hüququn ödənişsiz təqdim olunması üçün riayət edilməli müəyyən prosedurlar tətbiq olunur. Xüsusən, şəxsin ödəniş qabiliyyətinə malik olmamasının müəyyən edilməsi: gəlirlərin (rəsmi maaş, müavinətlər, digər hər hansı yolla əldə olunan pul vəsaitləri, pula çevrilə bilən əmlak və digər aktivlər) və hər cür əsaslı xərclərinin aşkar olunması; ödənişsiz hüquqi yardıma iddia edən şəxsin öhdəliklərinin təminatı edilməsi, habelə nəzərə alınmalı olan digər şərtlər (ailə vəziyyəti, himayəsində olanların sayı və sair məsələlər).

Son olaraq qeyd edək ki, hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququnu tənzim edən konstitusion normaların maksimal keyfiyyət və effektivlik şərtlərinə nail olmaq üçün bu normalar hüquqi yardımın konkret növləri ilə məhdudlaşdırılmamalı, onun hər cür mümkün növlərini əhatə etməlidir. Fikrimizcə, yalnız bu halda yüksək qanunvericilik texnikasına nail olmaq və müvafiq hüquq münasibətlərinin effektiv fəaliyyətini təminatı etmək mümkündür.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Игнатенко В. В. Концептуальные основы теории правового качества закона // Академический юридический журнал N 1 (1) (июль-сентябрь) 2000 г // <http://www.advo.irk.ru/45-konceptualnye-osnovy-teorii-pravovogo-kachestva-zakona.html>
2. Сырых Елена Владимировна. Общие критерии качества закона : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.01.- Москва, 2001.- 221 с
3. Лапаева, В.В. Социология права /В.В. Лапаева. – М., 2000. – 304 с
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. // <http://sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> Dz.U. 1997, NR 78 poz. 483
5. Costituzione della Repubblica italiana // http://www.senato.it/1025?sezioneffektiv120&articolo_numero_articoloonstitusiya24
6. De Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden van 24 augustus 1815 // <http://www.denederlandsegrondwet.nl/9353000/1/j9vvihlf299q0sr/vgrnbac43qvy>
7. La Constitución española // <http://www.congreso.es/consti/constitucion/indice/>
8. The Constitution Of The Kingdom Of Denmark // <http://shirakcentre.org/hy/sahmanadrutyunner/256-2010-09-22-13-15-08>
9. Charter of Fundamental Rights of the European Union // Official Journal of the European Communities // http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
10. The Constitution of Japan // http://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html
11. The Constitution of India // Всемирная организация интеллектуальной собственности http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_idonstitusiya184878
12. Federal Constitution of the Swiss Confederation // http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_idonstitusiya179791
13. Constitution of the Federative Republic of Brazil // http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_idonstitusiya218270
14. Конституція України // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/paran4363#n4363>
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09>
16. Конституция Российской Федерации // <http://zakonbase.ru/konstitucija-rf/>